

नेहेति । इह निष्कामकर्मयोगेऽभिक्रमस्य प्रारंभस्य नाशो निष्फलत्वं नास्ति, प्रत्यवायश्च न विद्यते । ईश्वरोद्देशेनैव विघ्नवैगुण्याद्यसंभवात् । किं च अस्य धर्मस्य स्वल्पमप्युपक्रममात्रमपि कृतं महतो भयात् संसारात् त्रायते रक्षति, न तु काम्यकर्मवत् किंचिदङ्गवैगुण्यादिना नैष्फल्यमस्येत्यर्थः ॥ ४० ॥

या निष्कामकर्मयोगांमधे अभिक्रम अर्थात् प्रारंभचा नाशा अथवा निष्फलत्वं नसते, तसेच निष्फलत्वादि दोष देखिल नाहित, कारण तो ईश्वरास अर्पित असल्याने त्यामधे विघ्न अथवा वैगुण्य असणे संभव नाही. याअधिक आचरणात आणलेला याचा थोडासा अंश केवळप्रारंभदेखिल महान भयापासून सांसारिकतेपासून रक्षण करतो. किंचित अङ्गवैगुण्यादि कारणांनी निष्फल होत असलेल्या काम्य कर्माप्रमाणे

हा कधिही निष्फल होत नाही असा भाव आहे. ॥ ४० ॥

कुत इत्यपेक्षायामुभयोर्वैषम्यमाह -----

ते कसे या आशंकेचे समाधान करत त्या दोन्हीमधिल सकाम आणि निष्काम कर्मांमधिल फरक सांगताहेत-----

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।

बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥

येथे, या कर्मयोगाचे आचरण करतांना, व्यवसाय अर्थात् कार्याकार्याचा निश्चय करणारी बुद्धि एकाग्र असावी लागते.

परंतु, अरे कुरुनन्दना ! ज्यांची बुद्धिअसी एकाग्र होत नाही त्यांची बुद्धि अनंत, अर्थात् त्यांच्या मनामधे अनेक

प्रकारच्या वासना असतात. ॥ ४१ ॥

व्यवसायेति । इहेश्वराराधनलक्षणे कर्मयोगे व्यवसायात्मिका परमेश्वरभक्त्यैव ध्रुवं तरिष्यामीति निश्चयात्मिकैवैकनिष्ठैव बुद्धिर्भवति । अव्यवसायिनां तु बहिर्मुखानां कामिनां कामानामानन्त्यादनन्ताः तत्रापि हि कर्मफलगुणफलादिप्रकारभेदाद् बहुशाखाश्च बुद्धयो भवन्ति । ईश्वराराधनार्थं हि नित्यनैमित्तिकं कर्म किंचिदङ्गवैगुण्येनापि न पश्यति । यथा शक्नुयात् तथा कुर्यादिति हि तद् विधीयते । न च वैगुण्यम् । ईश्वरोद्देशेनैव वैगुण्योपरमात् । न तु तथा काम्यं कर्म 'अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकामः' (मैत्रायणी ६।३६) 'दध्नेन्द्रियकामो जुहुयात्' अतो महद्वैषम्यमिति भावः ॥ ४१ ॥

या ईश्वर आराधनारूप कर्मयोगामधे व्यवसायात्मिका अर्थात् परमेश्वर भक्तिनेच मी तरून जाईन अशा प्रकारच्या निश्चयाची एकनिष्ठ बुद्धि असते, परंतु जे अव्यवसायी अर्थात् बहिर्मुख असतात त्या सकाम मनुष्यांची बुद्धि, त्यांच्या

वासना कामना अनंत असल्याने, अनंत असते. या अधिक, कर्मफल गुणांचे फळ आदि वेगवेगळे प्रकार

पाहता, त्यांच्या बुद्धिच्या शाखा उपशाखा अगणित असतात. ईश्वर आराधनेकरिता केलेले नित्यनैमित्तिक कर्म कदाचित अनुष्ठानिक दोष आला तरी देखिल नष्ट होत नाही, कारण त्या कर्माविषयी यथासंभव करावे असेच विधान आहे. त्यामधे वैगुण्य येत नाही. कारण, ते ईश्वरार्पित असल्याने वैगुण्यरहित असते. परंतु काम्य कर्मे तसी असत